

УДК 327 (321):94

ІСТОРИЧНИЙ, ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ, ДИПЛОМАТИЧНИЙ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН США – КНР ХХІ СТОЛІТТЯ: КОНЦЕПТ І СТРАТЕГІЯ КОНГЕЙДЖМЕНТУ

ЦІВАТИЙ В.Г.,
Ректор
Дипломатичної
академії України
при МЗС України,
кандидат
історичних наук,
доцент кафедри
дипломатичної
та консульської
служби, Заслужений
працівник освіти
України

Рецензія на монографію:

Вишневська-Черкас І.Г. США–КНР: стратегія конгейджменту. – Київ: Дипломатична академія України при МЗС України, 2016. – 328с. (ISBN 978-617-7037-09-4).

Book Review: Vyshnevskya-Cherkas I.G. USA–CHINA: Congagement Strategy. Monograph. - Kyiv.: Diplomatic Academy of Ukraine under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, 2016. - 328 p. (ISBN 978-617-7037-09-4).

Наприкінці складного політико-дипломатичного 2016 року, року сповненого великою кількістю бурхливих і вікопомних політичних подій, року знаменного і доленосного для Незалежності України й побачила світ, як можлива відповідь на загрози та нові виклики глобалізованого світу, монографія Ірини Григорівни Вишневської-Черкас під інтригуючою назвою «США–КНР: Стратегія конгейджменту». Автор цього видання – І.Г. Вишневська Черкас – дипломат, громадський діяч, кандидат політичних наук. Лише взявши до рук і прочитавши назву монографії, відчуваєш нові наукові підходи до міжнародної політики й перебуваєш в очікуванні відповідей на ті запитання, які сьогодні перед нами поставив світовий політикум, зовнішня політика та дипломатія провідних держав в умовах еволюції модернів та поліцентричного світу.

Термін «конгейджмент» є абсолютно новим і недослідженим у вітчизняній політичній думці. У ці-

лому ж стратегія конгейджменту ще не набула розвиненої форми в теорії міжнародних відносин, в теорії зовнішньої політики та дипломатії, а представлена, головним чином, у коротких записах офіційних осіб, статтях чи тезах доповідей до конференцій, яким властивий фрагментарний та несистемний характер. У цьому сенсі монографія І.Г.Вишневської-Черкас «США-КНР: стратегія конгейджменту» є важливою й своєчасною, має серйозну наукову та політичну значущість.

Актуальність книги пов'язана з нинішніми інституційними та структурними змінами чинної системи міжнародних відносин, на що, значною мірою, впливають дві потужні держави світу – США та КНР, взаємовідносини між якими визначаються, зокрема, стратегією конгейджменту.

Структурно монографія складається з чотирьох розділів, де в першому – «Концептуально-методологічні засади та джерельна база дослідження» – проаналізовано існуючий категоріально-понятійний апарат, на основі чого здійснена подальша авторська розробка; виокремлено основні підходи та методи дослідження стратегії конгейджменту; систематизовано та класифіковано джерельну базу. У другому розділі – «Підґрунтя конгейджменту в зовнішній політиці США» – досліджується генеза стратегії та причини її виникнення, а саме стрімке економічне зростання КНР, що зумовлює появу великих китайських амбіцій, колізія ціннісних парадигм, наявність ядерної зброї, збереження авторитарної форми правління, привабливість для великої групи країн «третього світу» тощо. Третій розділ – «Механізми реалізації стратегії конгейджменту» – присвячений аналізу стримування та залучення в їх поєднанні та ізоляції. У четвертому розділі – «Ефективність конгейджменту» – ґрунтовно проаналізовано результативність механізмів реалізації американської стратегії з точки зору «ефективності/ неефективності». Заслуговує на увагу бібліографія, яка наводиться в кінці кожного розділу. Це сучасні джерела, що максимально відповідають темі дослідження, до того ж – переважно англомовні.

У монографії характеристика конгейджменту розглядається на багатьох рівнях: змісту та цільового спрямування; механізмів реалізації; на функціональному рівні; на інституціональному рівні; аналізу ефективності його впровадження. Таке розмежування стало необхідним внаслідок того, що об'єкт дослідження в кожному із зазначених рівнів має свої специфічні особливості, які важливо розрізняти.

Ірина Вишневська-Черкас розглядає стратегію конгейджменту як цілісну систему взаємозамінних і паралельно діючих сил рівноваг за Г. фон Штакельбергом, Дж.Нешем, В.Парето, «домінантних стратегій», «тремтячої руки» тощо. Наявність поліфонії рівноваг надає конгейджменту широкого спектру дій, а також можливість розглядати досліджувану стратегію як тактичну взаємодію чи взаємозаміну різноманітних видів політичних та політико-дипломатичних рівноваг, залежно від конкретної ситуації.

Автор монографії розкриває прагнення американських стратегів сумістити різні парадигми в одній зовнішньополітичній стратегії як варіант відповіді на різні сценарії КНР. Оскільки непродуктивними були як превентивне стримування Китаю, так і попереднє заспокоєння від його можливостей, то виникла триєдина політика, направлена на те, щоб використовувати всі можливості співпраці з Китаєм і, по-друге, ще більше інтегрувати його в міжнародно-політичну систему та, у контексті інтересів США, стимулювати демократизацію влади; по-третє, не дати КНР можливості загрозувати фундаментальним інтересам національної безпеки США в Азії й за її межами; по-четверте, бути готовими в разі потреби протистояти дипломатичними, економічними й військовими засобами (С. 174).

Внутрішня структура стратегії конгейджменту побудована на суперечностях – *стримування + залучення*. Один концепт наголошує на важливості підтримання американських військових спроможностей та альянсів як бар'єру проти можливості Китаю в майбутньому стати більш впливовим й агресивним та таким, що буде становити загрозу інтересам США, а другий – підкреслює роль співробітництва та інтеграції КНР в глобальні інституції (включно з глобальною економікою), які вплинули на китайську поведінку, здійснюючи залучення в позитивному напрямі.

У свою чергу, стратегічне партнерство з КНР представлено: (а) оптимістами, тобто тими, хто вважає, що Китай у найближчі десятиліття не зможе реально протистояти США, тому стратегія стримування КНР недоречна, а партнерство сприятиме демократизації китайського соціуму; (б) прагматиками, які розраховують на економічну взаємопов'язаність між США та КНР, що унеможливує китайську загрозу (С. 170-171).

У ході цього дослідження необхідно вказати на доречність застосування І.Г. Вишневською-Черкас

графічного методу в порівнянні різномодульних векторів зовнішньої політики США (Рис. 3.1 та Рис. 3.2), що дало змогу зробити висновок: *система паралельних сил стратегії конгейджменту приводиться до рівнодіючої, яка за величиною та напрямком співпадає з головним вектором зовнішньої політики Сполучених Штатів.*

Оскільки конгейджмент синтезує дві популярні категорії – стримування та залучення, то І.Г.Вишневська-Черкас звертає увагу на риси типологічної схожості цієї стратегії з «твердою» та «м'якою» силами. Стратегію конгейджменту (А) і «тверду» силу» (В) науковці характеризують як механізм дії «багата та прямика». У монографії майстерно виокремлено принципову різницю в кластеризації засобів впливу між А та В: якщо, наприклад, до «твердої сили» відносять військовий потенціал та економічну міць, то в стратегії конгейджменту економіка зазвичай пов'язана із «залученням», тобто відповідає «м'якому» кластеру, а не «твердому», як це представляють теоретики «твердої» та «м'якої» сил. Тому автор влучно порівняла конгейджмент з «розумною силою», яка є синтезом «твердої» та «м'якої» сил.

І.Г.Вишневська-Черкас вказує на імпліцитний внутрішній механізм роботи конгейджменту, а саме – на переведення стратегії на рейки «подвійного призначення», що значно підвищує її ефективність. Для пояснення цього науковець використовує теорію нечіткості Л.А. Заде. Оскільки область «розмитості» D завжди більша від чіткого позитивного числа Do ($D > Do$), то, перевіривши механізми впливу стратегії в зону «розмитих» можливостей, конгейджмент набуває характеристик «подвійного призначення»: військова сила (f), представляючи «жорсткий» кластер А, може переходити в «м'який» кластер В, коли військова техніка застосовується для ліквідації наслідків природних катастроф; а економічна сила (g) з «м'якого» кластера В може переходити в «жорсткий» А, коли вводяться торговельно-економічні санкції (С. 241).

На позитивну оцінку заслуговує представлення автором коробка Еджуорта (Рис. 4.14), в якій досліджується парето-ефективність між США та КНР. Ірина Вишневська-Черкас переконливо доводить, що між цими державами цілком можливе паритетно-ефективне співіснування, якщо їм вдасться знайти точки «користі» й «байдужості». Слушним є розгляд стратегії «win-win», заснований на принципах мирного співіснування. Унаслідок того, що людство увійшло в нову еру глобалізації,

поляризації світоустрою, поліцентричності й взаємозалежності та через те, що стара геополітика з її змаганням за владу обрали шлях до нової геоекономіки з її імперативом співробітництва, багато хто очікує, що Китайська Народна Республіка могла б зростати, не кидаючи виклик міжнародному порядку і замість відносин «з нульовою сумою» перейти до відносин «виграш-виграш» (С. 66).

Авторка монографії на конкретних прикладах ілюструє відмінність між стратегічними стилями ведення зовнішньополітичних і політико-дипломатичних ігор США та КНР: корінь китайської доктрини поглинання криється в тому, що після розділення всього на два, китайці знаходять третє, тоді як Захід його виключає. По-китайськи, єдине незмінно роздвоюється, але зміни відбуваються через поєднання не двох, а трьох сил. Якщо, на думку Збігнева Бжезінського, всесвітньо відомого американського політолога, соціолога державного діяча, світова історія – це «велика шахівниця» боротьби двох, то китайці сидять за картковим столом історії, де складаються зв'язки трьох сил. Тому китайці виграють, до того ж – несподівано. На відміну від міжнародних шахів, у китайські можна грати і в трьох: на шаховому полі за білими і чорними шикуються ще й червоні. За принципом китайських шахів, де беруть участь три сторони і перемагає не той, хто побив більше фігур супротивника, а той, хто зумів відхилитися від сутички й зберегти найбільшу кількість фігур на ключових позиціях, побудована зовнішня і внутрішня політика уряду КНР (С. 224).

У рецензованій книзі безсумнівний інтерес становить дослідження китайських стратегем та їхнє використання сучасною державно-політичною та дипломатичною елітою Китаю. Авторка вказує, що «будучи здатними прорахувати ходи в політичній грі, а деколи й запрограмувати їх, виходячи з особливостей ситуації та якостей супротивника, стародавні стратеми служать цілям активної далекоглядності» й ставлять КНР у більш вигірне становище, порівняно із Сполученими Штатами. До речі, І.Г. Вишневська-Черкас уперше в теорії міжнародних відносин і в теорії дипломатії, здійснює компаративний (порівняльний) аналіз стратегії та стратегем. Зазвичай вони досліджувалися розрізнено.

Одним із важливих аспектів стало дослідження ефективності/неефективності конгейджменту у фазах стримування та залучення КНР. Особливо цікавим є графік залежності стану розвитку

КНР від зіткнення інтересів конкуруючих держав (Рис. 4.11).

Розкриття неефективних механізмів конгейджменту – це архіскладне завдання з урахуванням безперечного авторитету світового лідера та його надсучасних стратегічних розробок. Утім, авторці монографії вдалося впоратися з цією науковою проблемою й представити систему аргументованих доказів, зокрема, довести, що «маятникова політика» США сприяла все більшому розвитку КНР, створюючи ситуацію, за якої в момент «залучення» Китай отримує преференції від Сполучених Штатів, а в момент «стримування» – від інших країн. Таким чином КНР потрапляє у найвигідніше становище, оскільки постійно є об'єктом залучення конкуруючих потуг. Згідно з теорією ігор у нього мінімальні ризики й максимальний вигравш (С. 220).

Важко не погодитися з твердженням науковця щодо ірраціональності стратегічних зусиль Сполучених Штатів Америки на інтеграцію Китаю з одночасним хеджингом (щоб офіційний Пекін не набув занадто великої потуги). Така архітектоніка зовнішньої політики і дипломатії США щодо КНР, як наголошує науковець у висновках, «характеризується «сізіфовим ефектом», за яким досягнення в одному блоці нівелюються діями в іншому, що веде до втрати бажаної результативності».

Цікавим є дослідження І.Г. Вишневської-Черкас щодо впливу процесу глобалізації на поступальний розвиток Китаю, а відтак – й інтеграції, як складової американської стратегії конгейджменту. Для встановлення ефективності впливу сили глобалізації, автор вдається до графічних методів дослідження (Рис. 4.8 та Рис. 4.9) і з успіхом справляється з поставленою метою.

Творчий підхід, смілива й переконлива полеміка з дискусійними підходами вчених щодо демократії, інституціоналізації та інтеграції сприяли розв'язанню основного завдання – обґрунтувати й аргументувати тезу щодо неефективності демократизації як методу стратегії конгейджменту для запобігання гіпотетичної війни між США та КНР, незважаючи на положення теорії демократичного миру і, водночас, довести ефективність закладених у стратегії статичної та динамічної стабільностей.

Надзвичайно цінним для об'єктивності наукового дослідження є той факт, що в монографії автор не займає чийсь бік – Сполучених Штатів Америки чи Китайської Народної Республіки – у визначенні майбутнього переможця в змаганні

за глобальне лідерство, а вказує, що на сьогодні «робити прогнози щодо майбутнього Сполучених Штатів і Китаю, як і самої системи міжнародних відносин, – це те ж саме, що тицяти пальцем у небо. Від кожного ходу одного гравця залежить подальший хід другого, до того ж у процес підключаються треті гравці, і все це робить результат гри непередбачуваним...» (С. 231).

Серед особливостей монографії є спрямування та орієнтація, насамперед, на аналіз нових явищ міжнародної політики і світової дипломатії, головних тенденцій їх розвитку в умовах протиріч та неоднозначностей, намагання розпізнати «слабкі сигнали», які можуть призвести до подій «диких карт». Особливо імпонує вдале використання автором монографії математичного апарату, що не так часто зустрічається в політологічних дослідженнях.

Аналізуючи теоретико-концептуальні засади різних наукових напрямів та шкіл, І.Г. Вишневська-Черкас представляє не ідеї-двійники, а дає якісно новий погляд на проблему, зокрема, у дослідженні комплексної сили держави в контексті американсько-китайських відносин. Винятковою в теорії міжнародних відносин та теорії дипломатії є запропонована автором для застосування ексергія, що, безперечно, є конструктивним нововведенням. У монографії ексергія розглядається як засіб використання специфічних «дарових» ресурсів, які, маючи характеристики багатозафазових станів прояву, стають «козирями» у веденні політичних і політико-дипломатичних ігор, оскільки при їхньому переведенні з пасивного стану в активний виникає змога за мінімальних витрат отримати максимальну користь.

Для цілей політологічного дослідження були використані деякі авторські поняття, зокрема метод «перевернутих окулярів», який базується на результативності впливу несподівано актуалізованої кардинально протилежної чинній державної парадигми, що порушує загальний ритм суспільної думки і спричиняє нестабільність чи навіть розпад держави, а також лігандизм як метод з високою ефективністю дії внаслідок впливу характерних імпліцитних чинників на мікро- та макрорівні системи, змінюючи її відповідно до поставленої мети.

З-поміж вагомих досягнень рецензованої праці слід відзначити вичерпний аналіз понять «стримування», «залучення», «хеджинг» та основних трансформаційних етапів конгейджменту – «відповідальний учасник», «стратегічне запевнення». Доречним стало проведення автором аналогії між

конгейджментом та конкуперацією, що балансують між взаємовиключними механізмами: стримування – залучення, кооперація – конкуренція.

Монографія І.Г.Вишневської-Черкас «США-КНР: стратегія конгейджменту» не тільки задає досить високу планку науковим розвідкам, а й стає точкою відліку для подальшого дослідження стратегічного планування в міжнародних відносинах. Все це дозволяє стверджувати про високий професіоналізм та зрілість автора. Рецензована праця стане в нагоді науковцям, викладачам, політичним і громадським діячам, державним службовцям, студентам та усім тим, хто цікавиться міжнародними відносинами.

Здобутком І.Г.Вишневської-Черкас є те, що читач чи не вперше отримує можливість скласти з мозаїки методологічної бази кібернетики та синергетики, теорії ігор, нечіткості Л.Заде, «додавання паралельних сил», аналізу парето-ефективності в «коробці Еджуорта», моделювання на основі спірального вихору Фібоначчі цілісну панораму стратегії конгейджменту та її впливу як на американсько-китайські відносини, так і на глобальну трансформацію міжнародної політико-дипломатичної системи.

Спираючись на архівні матеріали, широку джерельну базу і документи, упроваджених у науковий обіг уперше або маловідомих широкому загалові, автор подав власне бачення методологічних підходів до досліджуваної проблеми, зробила власні узагальнення через розгляд та компаративний аналіз контраверсійних поглядів попередніх дослідників і практичних дипломатів і політиків.

Як і будь-яка науково-методична та творча праця, рецензована книга не позбавлена певних не-

доліків. Зокрема, хотілося б висловити зауваження-побажання автору до наступних її перевидань, а саме – включити до книги в більшому обсязі матеріали з ефективності застосування стратегії конгейджменту на прикладах держав інших міжнародно-політичних регіонів, що, безперечно, надасть виданню ще глибшої змістовності й внесе елемент компаративного (порівняльного) аналізу особливостей та національних надбань політико-дипломатичних практик і моделей дипломатії.

У цілому ж, ми отримали у своє розпорядження доброякісну, змістовну, виважену в науково-теоретичному й методичному плані та видану Дипломатичною академією України при МЗС України на найсучаснішому поліграфічному рівні монографію.

Рекомендуємо нашим читачам це нове видання і сподіваємось, що ця книга зацікавить їх, а студентам-міжнародникам та слухачам Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України допоможе в засвоєнні начальних курсів «Компаративна історія, теорія і практика дипломатії», «Світова дипломатія», «Дипломатія іноземних держав», «Політологія міжнародних відносин», «Зарубіжне регіонознавство, країнознавство і міжкультурна політико-дипломатична комунікація».

Хочеться сподіватися, що ця книга стане корисною знахідкою для політологів, майбутніх дипломатів і сучасних дипломатів-практиків, яким вона й адресована в першу чергу. А також тим, хто цікавиться сучасними підходами до дослідження теорії, історії та практики дипломатії в її інституційному і глобалізаційному вимірі.

Стаття надійшла до редакції: 28.11.2016

Рекомендовано до друку: 22.12.2016